ONLINE JOURNAL
E-ISSN:3060-5490

INSTITUTE OF UZBEK NATIONAL
MUSICAL ART NAMED AFTER YUNUS RAJABI

Milliy Madaniyat Jurnali - Журнал Национальной Культуры

Journal of national CULTURE

Received: 11.01.2026 · Accepted: 21.03.2026 · Published: 31.03.2026
DOI: https://doi.org/10.64681/fas9x123

ilmiy uslubiy jurnali – научно-методический журнал – research and methodological journal

Institute of Uzbek National Musical Art named after Yunus Rajabi
JOURNAL OF NATIONAL CULTURE, 1(2), 2026
www.jnculture.uz

Mustafo Bafoyev ijodida maqom an’analari va ularning zamonaviy talqini

(Maqom Traditions in the Works of Mustafo Bafoyev
and Their Contemporary Interpretation)

Zavqiddin Shukurov

Department of History and Theory of Uzbek Maqom,
Institute of Uzbek National Musical Art named after Yunus Rajabi,
Uzbekistan/Tashkent, Mustaqillik, 31, 100000
E-mail: zavqiddin0880@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada zamonaviy o‘zbek kompozitorlik maktabining yirik vakillaridan biri bo‘lgan Mustafo Bafoyev ijodi musiqashunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Kompozitor ijodi milliy musiqiy tafakkur, xususan maqom tizimiga xos lad-intonatsion xususiyatlarni zamonaviy kompozitsion uslublar bilan uyg‘unlashtirishga asoslanganligi bilan tavsiflanadi. Tadqiqotda Bafoyevning ijodiy shakllanishida Buxoro musiqa muhitining ta’siri, uning maqom an’analari bilan bog‘liqligi hamda milliy ohanglarni simfonik tafakkur asosida qayta talqin etish tamoyillari yoritiladi.

“Alisher Navoiy” operasi misolida kompozitor tomonidan qo‘llangan leytmavzular tizimi, xususan “Cho‘li Iroq” va “Munojot” ohanglarining dramaturgik funksiyasi, ularning intonatsion rivoji, orkestrlashtirish usullari va tembr yechimlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, Bafoyev ijodida maqom intonatsiyalarining transformatsiyasi, milliy cholg‘u tembrlarini simfonik orkestr imkoniyatlari orqali ifodalash hamda monotsiklik rivoj tamoyillarining qo‘llanishi alohida ko‘rib chiqiladi.

Maqolada kompozitor ijodida milliy an’ana va zamonaviylik o‘rtasidagi badiiy sintez, shakl va dramaturgiya xususiyatlari, shuningdek uning o‘zbek musiqa madaniyati taraqqiyotidagi o‘rni aniqlab beriladi. Tadqiqot natijalari Bafoyev ijodining milliy va umuminsoniy musiqiy qadriyatlar uyg‘unligida shakllanganligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Mustafo Bafoyev, O‘zbek kompozitorlik maktabi, maqom, lad-intonatsiya, leytmavzu, orkestrlashtirish, “Alisher Navoiy” operasi, Cho‘li Iroq, Munojot, milliy musiqiy tafakkur, dramaturgiya.

Abstract

This scientific article presents a musicological analysis of the creative work of Mustafo Bafoyev, one of the prominent representatives of the modern Uzbek compositional school. The composer’s oeuvre is characterized by the synthesis of national musical thinking, particularly the modal and intonational features of the

maqom system, with contemporary compositional techniques. The study highlights the influence of the Bukhara musical environment on Bafoyev’s creative development, his engagement with maqom traditions, and his approach to reinterpreting national musical material within a symphonic framework.

Using the opera “Alisher Navoi” as a case study, the study examines the system of leitmotifs, particularly the thematic material derived from “Choli Iroq” and “Munojot”, their dramaturgical function, intonational development, orchestration techniques, and timbral treatment. Particular attention is given to the transformation of maqom intonations in the composer’s works, the use of national instrumental timbres within the symphonic orchestra, and the principles of monothematic and monocyclic development.

The study also explores the artistic synthesis of tradition and modernity, structural and dramaturgical features, and identifies Bafoyev’s role in the development of Uzbek musical culture. The findings demonstrate that his creative work constitutes an integration of national and universal musical values.

Keywords: Mustafa Bafoyev, Uzbek compositional school, maqom, modal-intonational characteristics system, leitmotif, orchestration, opera “Alisher Navoi”, Choli Iroq, Munojot, national musical thinking, dramaturgy.

Аннотация

В данной научной статье с музыковедческих позиций анализируется творчество одного из крупнейших представителей современной узбекской композиторской школы — Мустафы Бафоева. Творчество композитора характеризуется синтезом национального музыкального мышления, в частности ладо-интонационных особенностей макомной системы, с современными композиционными методами. В исследовании освещается влияние бухарской музыкальной среды на формирование творческой личности Бафоева, его связь с макомными традициями, а также принципы переосмысления национального музыкального материала в рамках симфонического мышления.

На примере оперы «Алишер Навои» анализируется система лейтмотивов, в частности интонации «Чули Ирок» и «Муножот», их драматургическая функция, интонационное развитие, особенности оркестровки и тембровые решения. Особое внимание уделяется трансформации макомных интонаций в творчестве композитора, использованию тембров национальных инструментов средствами симфонического оркестра, а также принципам моноциклического развития.

В статье также рассматриваются проблемы художественного синтеза традиции и современности, особенности формы и музыкальной драматургии, а также определяется место Бафоева в развитии узбекской музыкальной культуры. Результаты исследования свидетельствуют о том, что его

творчество представляет собой гармоничное сочетание национальных и общечеловеческих музыкальных ценностей.

Ключевые слова: Мустафа Бафоев, узбекская композиторская школа, маком, ладо-интонационная система, лейтмотив, оркестровка, опера «Алишер Навои», Чули Ирок, Муножат, национальное музыкальное мышление, драматургия.

O‘zbek musiqa san’atining XX asr oxiri va XXI asr boshlaridagi rivojlanish bosqichi milliy musiqiy tafakkur va zamonaviy kompozitorlik yondashuvlarining murakkab integratsiyasi bilan tavsiflanadi. Mazkur davrda shakllangan kompozitorlik maktabi o‘zining ichki rivoj qonuniyatlari, estetik qarashlari hamda musiqiy tilining yangilanish jarayoni bilan ajralib turadi. Shu jarayonda Mustafo Bafoyev ijodi alohida ilmiy qiziqish uyg‘otuvchi fenomen sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki uning kompozitsiyalarida tarixiy ildizlarga ega bo‘lgan maqom tizimi, xalq kuylariga xos intonatsion tafakkur va zamonaviy kompozitorlik usullari o‘zaro murakkab uyg‘unlikda mujassamlashgan. Bu esa uning ijodini faqat individual badiiy hodisa sifatida emas, balki milliy musiqa madaniyatining rivojlanishidagi muhim bosqich sifatida talqin etish imkonini beradi.

Mustafo Bafoyev ijodining shakllanishida Buxoro musiqa muhiti hal qiluvchi omillardan biri sifatida qaraladi. Buxoro qadimdan maqom san’ati rivojlangan markaz sifatida tanilgan bo‘lib, bu hududda shakllangan lad tizimi, ohang tafakkuri va ijrochilik maktablari kompozitorning musiqiy qarashlariga chuqur ta’sir ko‘rsatgan. O.Matyakubovning tadqiqotlarida qayd etilishicha, Bafoyevning musiqiy eshituv tajribasi dastlab xalq kuy va maqom ohanglari asosida shakllangan bo‘lib, bu uning keyingi ijodida milliy intonatsion tizimning ustuvor o‘rin egallashiga olib kelgan [4, b.48]. Aynan ushbu muhit kompozitorning badiiy didi, eshitish madaniyati va ohangni idrok etish qobiliyatining shakllanishida muhim rol o‘ynagan.

Kompozitorning professional shakllanish jarayoni esa akademik musiqa ta’limi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u konservatoriyada olgan bilimlari orqali zamonaviy kompozitorlik tafakkurini chuqur o‘zlashtirgan. Bu jarayonda kompozitsiya va orkestrlashtirish sohasidagi bilimlar uning musiqiy fikrlash doirasini kengaytirgan, natijada milliy musiqiy materialni zamonaviy kompozitsion vositalar orqali qayta talqin etish imkoniyati yuzaga kelgan. Shu bois Bafoyev ijodi ikki asosiy qatlamning sintezi sifatida namoyon bo‘ladi. Birinchi qatlam milliy musiqiy tafakkurga asoslangan bo‘lsa, ikkinchi qatlam zamonaviy akademik kompozitorlik uslubini ifodalaydi. Mazkur ikki qatlamning o‘zaro uyg‘unlashuvi uning ijodining konseptual asosini tashkil etadi.

Bafoyev ijodining muhim jihatlaridan biri uning milliy intonatsion tizimga bo‘lgan yondashuvida namoyon bo‘ladi. Kompozitor maqomga xos lad-intonatsion burilishlarni, mikrointonatsion harakatlarni hamda ohangning tabiiy rivojlanish qonuniyatlarini chuqur anglagan holda ularni o‘z asarlarida faol qo‘llaydi. Bu jarayonda an’anaviy kuy modellari zamonaviy kompozitsion tizimga singdiriladi va yangi badiiy mazmun kasb etadi. Xususan, “Cho‘li Iroq” va “Munojot” intonatsiyalari Bafoyev ijodida asosiy tematik manbalardan biri sifatida xizmat qiladi. Ushbu ohanglar kompozitor tomonidan turli shakllarda qayta ishlanib, asarning dramaturgik rivojida muhim rol o‘ynaydi.

Matyakubovning fikricha kompozitor ijodida “uchinchi yo‘l” fenomeni alohida ilmiy e’tiborga loyiqdir. Ushbu tushuncha uning musiqasida Sharq an’anaviy tafakkuri, Yevropa klassik kompozitorlik maktabi va zamonaviy musiqiy izlanishlar o‘rtasidagi sintezni ifodalaydi [4, b.56]. Bafoyev ushbu qatlamlarni mexanik tarzda birlashtirmaydi, balki ularni yagona badiiy tizimga keltiradi. Natijada uning asarlarida yangi musiqiy til shakllanadi, unda intonatsion birlik, shakliy yaxlitlik va dramaturgik izchillik asosiy xususiyatlar sifatida namoyon bo‘ladi. Bu esa kompozitor ijodini global musiqiy jarayon bilan bog‘lash imkonini beradi.

Mustafo Bafoyevning “Alisher Navoiy” operasi uning kompozitorlik tafakkurining eng mukammal namunalaridan biri sifatida baholanadi. Mazkur asarda kompozitor mumtoz musiqiy meros elementlarini dramaturgik rivojning asosiy vositalaridan biri sifatida qo‘llaydi. Operada bir nechta leytmavzular tizimi shakllantirilgan bo‘lib, ular orasida “Cho‘li Iroq” va “Munojot” ohanglari markaziy o‘rin egallaydi. Ushbu leytmavzular asarning boshidan oxirigacha turli shakllarda takrorlanib, rivojlanib boradi va umumlashtiruvchi badiiy timsol vazifasini bajaradi.

“Cho‘li Iroq” leytmavzusi operada Navoiy obrazi bilan bevosita bog‘liq holda talqin etiladi. Ushbu ohang dastlab orkestrda nafis tembr kombinatsiyasi orqali beriladi, keyinchalik esa uning rivoji turli cholg‘ular vositasida kengaytiriladi. Kompozitor tembr dramaturgiyasidan mohirona foydalanib, ushbu ohangni turli psixologik holatlarni ifodalash vositasiga aylantiradi. Natijada “Cho‘li Iroq” mavzusi operaning asosiy semantik tayanchlaridan biri sifatida shakllanadi [6, b.81].

“Munojot” mavzusi esa operada ruhiy-falsafiy mazmunni ifodalovchi asosiy musiqiy qatlamlardan biri hisoblanadi. Ushbu mavzu dastlab vokal shaklda, cholg‘u jo‘rligidan xoli holda berilishi uning ichki mazmunini yanada chuqurlashtiradi. Keyinchalik mazkur ohang orkestr fakturasiga singdirilib, turli cholg‘ular orqali rivojlantiriladi va butun opera davomida muhim dramatik funksiyani bajaradi. “Munojot” intonatsiyasi kompozitor tomonidan xalqona ohang sifatida talqin etilib, u orqali xalqning ruhiy holati, dardi va ichki kechinmalari ifodalanadi.

Operada dramatik ziddiyatni ochib berishda qarama-qarshi musiqiy qatlamlar usuli qo‘llaniladi. Xor sahnalarida xalq va hukmdor obrazlari o‘rtasidagi ziddiyat musiqiy vositalar orqali ifodalanadi. Bu jarayonda orkestr ikki guruhga bo‘linib, har biri alohida tematik materialni ifodalaydi. Birinchi guruhda “Munojot” ohangi barqaror ritmik struktura asosida ijro etilsa, ikkinchi guruhda keskin va tezkor intonatsiyalar ustunlik qiladi. Bu esa ijtimoiy va dramatik qarama-qarshilikni yanada kuchaytiradi.

Kompozitorning orkestrlashtirish uslubi ham alohida e’tiborga loyiqdir. Bafoyev milliy cholg‘ular tembrini Yevropa simfonik orkestri vositalari orqali ifodalashda yuqori darajadagi mahorat ko‘rsatadi. Masalan, “Ushshoq” ohanglarini orkestrlashtirish jarayonida tanbur tembriga yaqin tovushlar yaratiladi. Bu esa milliy ohangning autentikligini saqlagan holda uni yangi akustik makonda namoyon etish imkonini beradi. Orkestr fakturasida qarama-qarshi ovozlar, polifonik rivoj va tembr kontrastlari orqali musiqiy dramatizm kuchaytiriladi.

Bafoyev ijodida shakl va dramaturgiya masalalari ham murakkab kompozitsion yondashuv asosida hal etiladi. Uning asarlarida musiqiy rivoj uzluksiz xarakterga ega bo‘lib, unda intonatsion birlik asosiy rol o‘ynaydi. Bu jarayon monotsiklik shakl sifatida talqin qilinadi, bunda barcha tematik materiallar yagona dramaturgik tizimga bo‘ysunadi. Natijada asar yaxlit badiiy organizm sifatida shakllanadi. Kompozitor ijodining xalqaro miqyosda tan olinishi uning musiqiy tilining universalligini tasdiqlaydi. Uning asarlari turli mamlakatlarda ijro etilgan bo‘lib, xalqaro musiqiy loyihalarda ham munosib o‘rin egallagan. Bu esa Bafoyev ijodining milliy chegaralardan chiqib, global musiqiy jarayonning bir qismiga aylanganini ko‘rsatadi.

Jahon musiqa madaniyati tarixida yirik bir qismli shakl alohida muhim ahamiyat kasb etgan. Dasturiy simfonizm rivojida, ayniqsa uning eng muhim janrlaridan biri bo‘lgan simfonik poema taraqqiyotida, yirik bir qismli shakl hal qiluvchi rol o‘ynagan.

Musiqa tarixidan ma’lumki “Simfonik poema” janri romantizm davrida shakllangan bo‘lib, bu davrda musiqa va boshqa san’at turlari o‘rtasidagi bog‘liqlik katta ahamiyat kasb etgan. Sintez g‘oyasi ta’sirida ballada, rapsodiya, sonet, novellette kabi musiqiy janrlar ham yuzaga kelgan. Ushbu janrlarning nomlari musiqaning poeziya bilan uzviy aloqadorligini ko‘rsatadi. Bu o‘xshashlik bir tomondan ma’lum adabiy janr xususiyatlarining musiqiy asarda aks etishida,

ikkinchi tomondan esa musiqiy asarning poetik janr bilan o‘xshashligida namoyon bo‘ladi.

“Poema” so‘zi (yunon tilidan tarjimada “yarataman”, “ijod qilaman” degan ma’noni anglatadi) syujetli yoki lirik mazmunga ega yirik she’riy asarni bildiradi. Poema termini qadimiy va o‘rta asr eposlariga nisbatan ham qo‘llaniladi, masalan: “Mahabharata”, “Ramayana”, “Iliada”, “Odisseya”. Adabiyot tarixida uning turli janr ko‘rinishlari mavjud: qahramonlik, didaktik, satirik, burlesk, romantik, lirik-dramatik. Shuningdek, poema jahon tarixiy mavzudagi asarlarga ham nisbatan ishlatiladi (“Eneida” – Vergiliy, “Ilohiy komediya” – Dante, “Quddus ozod etildi” – Tasso, “Yo‘qotilgan jannat” – Milton va boshqalar). Poema murakkab janr hisoblanib, ko‘pincha idrok etish uchun murakkablik tug‘diradi. U insonni mavjudlikning hal etilmagan abadiy muammolari, hayot mazmuni, tarixiy dramatizm haqida mushohada yuritishga undaydi. Poemada rivojlangan narrativ qatlam chuqur lirizm bilan uyg‘unlashadi. Intim kechinmalar umuminsonga xos ruhiy silkinishlar bilan bog‘lanadi. Har qanday poemada abadiy muammolar aks etadi: hayot va o‘lim, vaqtinchaliklik va abadiylik, haqiqat va orzu, hozirgi zamon va abadiy borliq. Bu masalalar janrning o‘z tabiatidan kelib chiqadi, chunki u shaklning katta moslashuvchanligi va erkinligini taqozo etadi.

Ta’kidlash joizki, o‘zbek simfonik poemasining rivoji sonata shaklini o‘zlashtirish tajribasi hamda materialni rivojlantirishning yangi, nosonata usullarini izlash bilan bog‘liq bo‘lib, bu jarayon milliy badiiy an’analarning eng chuqur qatlamlariga kirib borish bilan kechadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Mustafo Bafoyev ijodi milliy va umuminsoniy qadriyatlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlikni ifodalovchi muhim madaniy hodisa hisoblanadi. Uning musiqasida Sharq musiqiy tafakkuri va Yevropa kompozitorlik an’analari o‘rtasida barqaror badiiy muvozanat yuzaga kelgan bo‘lib, bu holat kompozitor ijodining universallik xususiyatini belgilaydi. Shu bois Bafoyev

asarlarini faqat milliy doirada emas, balki global musiqiy jarayon kontekstida ham tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Mustafo Bafoyev ijodi o‘zbek musiqa san’atida milliy an’ana va zamonaviylik o‘rtasidagi dialektik birlikni ifodalovchi muhim estetik model sifatida qaraladi. Uning kompozitorlik izlanishlari maqom va xalq musiqasi elementlarini zamonaviy kompozitsion tizimga integratsiya qilish orqali yangi badiiy sifat darajasiga olib chiqadi. Shu jihatdan Bafoyev ijodi o‘zbek musiqa madaniyatining rivojlanish istiqbollarini belgilovchi muhim ilmiy-amaliy asos sifatida e’tirof etiladi hamda kelgusida olib boriladigan musiqashunoslik tadqiqotlari uchun muhim metodologik manba vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Begmatov, S. (tuzuvchi). *Bastakorlik ijodiyoti*. — Toshkent, 2022.
2. Иброхимов, О. *Фергано-Ташкентские макомы*. — Ташкент, 2006.
3. Ibrohimov, O. *Maqomlar tarixi va nazariyasi*. — Toshkent: Donishmand ziyosi, 2023.
4. Матякубов, О. *Додекаграмма. Очерки*. — Ташкент: Istiqlol, 2005.
5. Rajabov, I. *Maqomlar* / nashrga tayyorlovchi va mas’ul muharrir O. Ibrohimov. — Toshkent: San’at, 2006.
6. Шукуров, З. *Мастерство Мустафы Бафоева при использовании классических мелодий в опере «Алишер Навои»* // *Maqom ilmiy-uslubiy jurnali*. — 2024. — № 1.

References

1. Begmatov, S. (compiler). *Bastakorlik ijodiyoti* [Compositional Creativity]. Toshkent, 2022. (in Uzbek)
2. Ibrokhimov, O. *Fergano-Tashkentskie makomy* [Fergana–Tashkent Maqoms]. Tashkent, 2006. (in Russian)
3. Ibrohimov, O. *Maqomlar tarixi va nazariyasi* [History and Theory of Maqoms]. Toshkent: Donishmand ziyosi, 2023. (in Uzbek)
4. Matyakubov, O. *Dodekagramma. Ocherki* [Dodecagram. Essays]. Tashkent: Istiqlol, 2005. (in Russian)
5. Rajabov, I. *Maqomlar* [Maqoms]. Edited by O. Ibrohimov. Toshkent: San’at, 2006. (in Uzbek)
6. Shukurov, Z. “Masterstvo Mustafy Bafoeva pri ispol’zovanii klassicheskikh melodiy v opere ‘Alisher Navoi’” [The Mastery of Mustafo Bafoyev in the Use of Classical Melodies in the Opera “Alisher Navoi”]. *Maqom ilmiy-uslubiy jurnali*, no. 1 (2024). (in Russian)